

**ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 - 20: การปริวรรต
การแปล และการศึกษาเปรียบเทียบ***
**THE ZIMME PAÑÑĀSA JĀTAKA NO.11 - 20: TRANSLITERATION
TRANSLATION AND COMPARATIVE STUDY**

เทวัญ เอกจันทร์

Tewan Eakjan

พระครูสุตพัฒน์นอม (วรเมศร์ จารุวณโณ)

Phakru sutapathanodom (Woramath Cāruvaṇṇo)

พระครูธรรมธรรณัฐ สิทธิญาณ

Phakru Dhammathorn Kritsanat Siddhiṇṇaṇo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus, Thailand

E-mail: kunteeeak@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อปริวรรตและแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ หรือซิมเมปันณาชาดก เรื่องที่ 11 - 20 ฉบับบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 - 20 กับฉบับไทยของกรมศิลปากร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร และฉบับล้านนา ปริวรรตโดยพิชิต อัครนิจ ด้านตัวละคร สำนวนภาษา สติกาการแต่ง งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 - 20 นั้น ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตจากบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย พร้อมตรวจชำระในรูปแบบเชิงบรรณแล้วนำคำศัพท์ที่ถูกต้องมาใช้ในฉบับนี้ หลังจากผู้วิจัยได้ทำการปริวรรต ตรวจชำระ และแปลแล้ว จึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับหอสมุดแห่งชาติและฉบับล้านนา ด้านตัวละคร สำนวนภาษา และสติกาการแต่ง ด้านตัวละครจะมีความแตกต่างกันบ้างเพียงเล็กน้อย ฉบับเชียงใหม่ใช้สำนวนภาษาที่เป็นบาลีล้วน ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตตรวจชำระ และแปลไว้แล้ว ฉบับหอสมุดแห่งชาติใช้สำนวนภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ แตกต่างกันที่ยกเฉพาะภาษาบาลีมาเพียงประโยคสั้น ๆ นอกนั้นจะเป็นการใช้สำนวนภาษาไทยดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปจนจบ ส่วนฉบับล้านนาได้ใช้สำนวนภาษาบาลีและแปลเป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนา ฉบับเชียงใหม่แต่งด้วยภาษาบาลีล้วน เป็นสติกาการแต่งในรูปแบบประโยคที่ง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีการแต่งรูปแบบประโยคที่เป็นภาษาบาลีเหมือนกับฉบับ

* Received 10 February 2020; Revised 14 March 2020; Accepted 18 March 2020

เชียงใหม่ ต่างกันตรงที่เดินเรื่องด้วยภาษาบาลีเพียงประโยคต้นเรื่องเท่านั้น ส่วนฉบับล้านนา เป็นการแต่งการดำเนินเนื้อเรื่องเหมือนกับฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติ แตกต่างกัน เฉพาะการแปลเป็นภาษาไทย ซึ่งฉบับล้านนาแปลยกศัพท์ตลอดจนจบเรื่อง โดยใช้สำนวนภาษา ถิ่นล้านนา นับว่าเป็นลีลาการแต่งที่ต่างจากชาดฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติอย่าง ชัดเจน

คำสำคัญ: ปัญญาสาตก, การปริวรรต, การแปล, การศึกษาเปรียบเทียบ, เชียงใหม่

Abstract

This research article has objectives as follows: 1) To exchange and translate Paṅṅāyāsa Jātaka version of Chiang Mai edition Or Zimme Paṅṅāsa Jātaka, issue 11-20 Pali, Roman script to Pali, Thai script. 2) To compare Paṅṅāyāsa Jātaka, Chiang Mai issue 11-20 with the Thai version of the Fine Arts Department. National Library Edition Silpa Bankan Publisher and the Lanna edition oversee by Pichit Agganich in characters, idioms, language, style, and writing. This research is a documentary research. By presenting the descriptive research results. The results reveal that: Paṅṅāyāsa Jātaka, Chiang Mai issue 11 - 20, the researcher exchanged from Pali, Roman script to Pali, Thai script Complete with checking the form of footnotes and using the correct vocabulary in this issue. After the researcher has exchanged, examined, and translated, the study was compared with the National Library and Lanna editions of the characters, idioms, language and style of composing. The characters will be slightly different. The Chiang Mai version uses all Pali expressions. As the researcher has exchanged, examined, and translated The National Library version uses Pali idioms like the Chiang Mai version. The difference is that only the Pali language comes from short sentences. Other than that, it uses Thai idioms to continue the story until the end. The Lanna version uses the Pali idioms and translates them into the Lanna dialect. The Chiang Mai version is written in pure Pali language. Is a style of writing in simple, uncomplicated sentences The National Library version has a sentence form in Pali like the Chiang Mai version? The difference is that the story travels in Pali, only the beginning sentence. As for the Lanna edition, it is composed in the same way as the Chiang Mai edition and the National Library version. Different only for Thai translation which the Lanna version translates into the end of the story by

using the Lanna dialect considered a style that is different from the Jātaka version of the Chiang Mai and the National Library.

Keywords: Pañcāyāsa Jātaka, Transliteration, Translation, Comparative Study, Chiang Mai

บทนำ

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ 9 คือ 1) สุตร ได้แก่ พระสูตรในสุตตนิบาตและพุทธวจนะอื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตร หรือพระสูตร กล่าวคือ วินัยปิฎก คัมภีร์นิเทศทั้งสอง และพระสูตรทั้งหลาย 2) เคยยะ ได้แก่ ความร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน หมายถึงพระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย 3) ไวยากรณ์ ได้แก่ ความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถาและพระพุทธรูปอื่นใดที่ไม่จัดเข้าในองค์ 8 ข้อที่เหลือ 4) คาถา ได้แก่ ความร้อยกรองล้วน หมายถึงอาถรรพบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร 5) อุทาน ได้แก่ พระคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระหฤทัยสพรคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ รวมเป็นพระสูตร 82 สูตร 6) อิติวุตตกะ ได้แก่ พระสูตร 110 สูตรที่ตรัสโดยนัยว่า วุตต์ เหตุ ภควตา 7) ชาดก ได้แก่ ชาดก 550 เรื่อง มีอปปณกชาดก เป็นต้น 8) อัปภุตธรรม ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยข้ออัศจรรย์ ไม่เคยมี เช่น “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี 4 อย่างนี้ หาได้ในอนันท์” ดังนี้ เป็นต้น 9) เวทลสะ ได้แก่ พระสูตรแบบถามตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจ ถามต่อ ๆ ไป เช่น จุฬเวทลสูตร มหาเวทลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมสูตร เป็นต้น (พระธรรมปิฎก, 2543)

เมื่อพิจารณาถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากหลักคำสอนอันประกอบด้วย องค์ 9 ดังกล่าวแล้ว ชาดก เป็นหลักคำสอนที่สำคัญในการเผยแผ่ ประกาศพระศาสนา เพื่อโน้มน้าวสาธุชนที่มีศรัทธาหวั่นไหวในการพัฒนาเสริมสร้างคุณความดีให้มีฉันทะพลัง วิริยะพลังในการพัฒนาเสริมสร้างคุณงามความดีเป็นลำดับจนถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือ พระนิพพาน ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ชาดก กล่าวโดยคัมภีร์ หมายถึง คัมภีร์ชาดกในพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 27 - 28 อันเล่าเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์กำลังทรงบำเพ็ญบารมี หรือชาดก หมายถึง เครื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติมาแล้ว ชาดกเป็นพระพุทธรูปประเภทที่ไม่ใช่พระสูตร เป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวิธีสอนธรรมในยุคต่อมา เป็นการสอนอย่างเล่านิทาน เหมาะกับผู้ฟังทุกระดับ เป็นเทคนิคที่คงประสิทธิผลต่อผู้ฟังมาทุกยุคสมัย เพราะผู้สอนมีความรู้หลายด้าน รู้วิธีนำเสนอมีวาทีศิลป์ เชื่อมโยงให้คนฟังมองเห็นภาพลักษณ์ชวนให้น่าติดตาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550)

ชาตก หมายถึง เรื่องราวอัตชีวประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมี 30 ทศ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550) โดยเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง ซึ่งเป็นการเล่านิทานสอนที่มุ่งให้ผู้ฟังได้คติธรรมเป็นสาระสำคัญ พรรณนาเรื่องราวว่าด้วยบุพจริยาของพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าก่อนจะมาถึงชาติปัจจุบัน กล่าวได้ว่าชาตกเป็นธรรมที่เกิดจากพระปัญญาตรัสรู้ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (วิ.มหา. 1/12-13/6) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นความรู้แจ้งที่บริสุทธิ์ล่วงวิสัยของมนุษย์ทั่วไปตามประวัติบาปวิพริตติพระพุทธานุศาสน์ฝ่ายเถรวาท ชาตกที่แต่งขึ้นภายหลังโดยพระอรหันตญาณจารย์ เพื่อใช้อธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยนำนิทานพื้นบ้านมาแต่งเป็นชาตก ในล้านนามีชาตกนอกนิบาตอยู่ชุดหนึ่ง เรียกว่า ปัญญาสชาตก ชาตก แปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ดังนั้นปัญญาสชาตก จึงแปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้ว 50 เรื่อง ในที่นี้เกี่ยวข้องกับประวัติการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติรวม 4 อสงไขยกาลไธสมนมหากัป (ขุ.วิ. 26/201-204/368) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งนำมาแต่งเป็นชาตกนอกนิบาตไว้เฉพาะ 50 เรื่องเท่านั้น จึงรวมความได้ว่า ปัญญาสชาตก แปลว่า เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติบำเพ็ญบารมี 30 ทศ 50 เรื่อง แปลสั้น ๆ ว่า ชาตก 50 เรื่องหรือพระเจ้า 50 ชาติ

ปัญญาสชาตกเป็นที่เชื่อถือและยอมรับกันว่า พระสงฆ์เชียงใหม่เป็นผู้รจนาเป็นปกรณบาลีจากนิทานปรัมปราที่เล่ากันมาและเป็นที่นิยมกันในสมัยนั้นซึ่งดำเนินเรื่องสอดคล้องกับประวัติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเสวยพระชาติในอดีต จุดประสงค์เพื่อชักจูงพุทธศาสนิกชนให้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญสั่งสมคุณงามความดีจนถึงเป็นพระพุทธเจ้า ปัญญาสชาตก คือประมุขนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยครั้งโบราณ 50 เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นภาษาบาลี เมื่อประมาณปีพุทธศักราช 2000 – 2200 (กรมศิลปากร, 2552) แต่นิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวว่าอายุกาลของปัญญาสชาตกน่าจะเก่ากว่านั้นจากหลักฐานเป็นศิลาจารึกหลักหนึ่งของพม่าซึ่งจารึกเมื่อ จ.ศ. 627 (พ.ศ. 1808) ตั้งอยู่ที่วัด Kusa-samuti หมู่บ้าน Pwasaw (ห่างจากพุกามไปทางทิศตะวันออกประมาณ 4 ไมล์) มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้า Thombameik หรือ โทมกมิต - ทุมกมิตต์ ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่องดังกล่าวลำดับที่ 9 ในภาษาไทย และเป็นลำดับที่ 3 ของปัญญาสชาตกฉบับเชียงใหม่ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538) แต่ผลการศึกษาปัญญาสชาตกฉบับปริวรรตจากอักษรธรรมหรือการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาตกฉบับล้านนาไทยที่ปริวรรตโดยคณะผู้เชี่ยวชาญสามท่าน ได้แก่ พิชิต อคินิจ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทย บำเพ็ญ ระวิน ผู้ชำนาญภาษาบาลี และ อุดม รุ่งเรืองศรี ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา จากการปริวรรตพบว่า ชาตกชุดนี้น่าจะเกิดจากการเรียบเรียงชาตกนอกนิบาตในล้านนาที่มีอยู่แล้วขึ้นเป็นภาษาบาลีเพื่อใช้ในวงการศึกษาของพระสงฆ์และเพื่อนำชาตกล้านนาไปใช้ในท้องถิ่นที่ไม่ใช้อักษรธรรมและภาษาไทย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2556) อย่างไรก็ตาม ในประเทศไทย มีการแต่งคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับชาตกจำนวน 6 เรื่อง คือ (1) ปัญญาสชาตก (2) สัมโมหนิทาน (3) ตินปาลชาตก (4) ราโชวาทชาตก

(5) ธนัญชัยบัณฑิตชาตก และ (6) สิริชัยชาตก หนังสือเหล่านี้ทั้งหมดข้างต้น เป็นชุมทรัพย์ที่รวบรวมภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาไว้ในขณะเดียวกันยังบรรจุข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาพื้นบ้านและอื่น ๆ อีกมากมายให้เป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบัน หนังสือแต่ละเล่มต่างมีค่าที่จะประมาณมิได้ ในบรรดาหนังสือเหล่านี้ทั้งหมด มีหนังสือเล่มหนึ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตพื้นบ้าน เพราะเป็นการนำหลักทางพระพุทธศาสนา เสริมด้วยเอานิทานพื้นบ้านมาแต่งผสมผสานกับการอธิบายและโดยการแปลงนิทานพื้นบ้านเหล่านั้นให้เป็นชาตก เช่นเดียวกับในคัมภีร์อรรถกถาชาตก หนังสือเรื่องดังกล่าวคือปัญญาสชาตก ซึ่งปัญญาสชาตกนี้นับเป็นหนังสือที่รู้จักกันแพร่หลายและซึมซาบในจิตใจของคนไทยรวมทั้งดินแดนใกล้เคียง และยังมีอิทธิพลอย่างมากมาโดยเฉพาะในด้านวรรณกรรมของไทย (สุภาพรณ ญ บางช้าง, 2533)

จากการศึกษาปัญญาสชาตกฉบับต่าง ๆ ดังกล่าว พบว่า ไม่มีปัญญาสชาตกฉบับใดที่ระบุว่า ปัญญาสชาตกฉบับเชียงใหม่ ถึงแม้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกเขียนขึ้นในเชียงใหม่ นอกจากปัญญาสชาตกฉบับมณฑลของพม่าที่ระบุชัดเจนว่า ปัญญาสชาตกฉบับเชียงใหม่ ที่เรียกว่า ชิมเมปณณาสหรือเชียงใหม่ปณณาส แปลว่า ชาตกเชียงใหม่ 50 เรื่อง ถึงแม้ปัญญาสชาตกฉบับอักษรธรรมล้านนา (พิชิต อัครนิจ และคณะ, 2541) ก็มีจำนวน 56 เรื่อง ปัญญาสชาตกฉบับกรมศิลปากร ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพให้รวบรวมก็ตามมีทั้งหมด 61 เรื่องดังกล่าว ซึ่งก็ไม่ตรงตามชื่อเรื่องว่า ปัญญาสชาตก ปัญญาสชาตกในประเทศสหภาพเมียนมาร์ มี 2 ฉบับ คือ 1) ปัญญาสชาตกฉบับมณฑล ที่ระบุชัดเจนว่า เชียงใหม่ปณณาส ค้นพบที่วัดเซตวัน อ.โมนิเว ใกล้เมืองมณฑล เมื่อศักราช 1169 ตรงกับ พ.ศ. 2351 2) ปัญญาสชาตกฉบับย่างกุ้ง เป็นฉบับตรวจชำระจากปัญญาสชาตกฉบับมณฑล หรือเชียงใหม่ปณณาส แต่ไม่ได้ระบุผู้ทำการตรวจชำระ ตีพิมพ์โดย Hanthawaddy press, ย่างกุ้ง ปี ค.ศ. 1911, (พ.ศ. 2454) (Padmanabh S.Jaini, 1983) อีกประการหนึ่ง ปัญญาสชาตกฉบับนี้ ยังไม่มีนักวิจัยทำการตรวจชำระและปริวรรตเป็นภาษาไทยมาก่อนนอกจาก Padmanabh S.Jaini ได้เห็นความสำคัญของคัมภีร์ปัญญาสชาตกฉบับนี้ซึ่งเป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างมากในอาเซียน จึงได้นำปัญญาสชาตกฉบับมณฑล ซึ่งเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุดที่ถูกค้นพบที่ วัดเซตวัน ประเทศสหภาพเมียนมาร์ เป็นต้นฉบับมาทำการตรวจชำระและปริวรรตบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรโรมัน เมื่อปี ค.ศ. 1983 (พ.ศ. 2526)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาวิจัยคัมภีร์ปัญญาสชาตกฉบับเชียงใหม่บาลีอักษรโรมัน ที่ Padmanabh S.Jaini ได้ทำการปริวรรตจากบาลีอักษรพม่ามาเป็นอักษรบาลีโรมัน และตีพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2526 โดยสมาคมบาลีปกรณ์ ซึ่งปัญญาสชาตกฉบับนี้มีคุณค่าทางวรรณกรรมและวรรณคดี มีหลักจริยธรรม คติความเชื่ออันเป็นพื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความสามัคคีและเกิดสันติสุข โดยได้ทำการวิจัยในรูปของการปริวรรตจากบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย ตรวจชำระและแปลเป็นสำนวนภาษาไทย และศึกษา

เปรียบเทียบด้านตัวละคร สำนวนภาษา และลีลาการแต่ง ระหว่างปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ กับปัญญาสชาดกฉบับไทย (กรมศิลปากร, 2552) และปัญญาสชาดกฉบับล้านนา อีกทั้งยังเป็นการปริวรรตปัญญาสชาดกฉบับนี้เป็นฉบับเชียงใหม่สมบูรณ์กลับมาสู่มาตุภูมิตามลำดับ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อปริวรรตและแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ หรือชิมเมปัญญาสชาดก เรื่องที่ 11 - 20 ฉบับบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 - 20 กับฉบับไทย ของกรมศิลปากร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร และฉบับล้านนา ปริวรรตโดย พิชิต อัครนิจ ด้านตัวละคร สำนวนภาษา ลีลาการแต่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลประวัติและพัฒนาการของปัญญาสชาดก
2. นำต้นฉบับปัญญาสชาดกบาลีอักษรโรมันมาปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทย จำนวนชาดก 10 เรื่องจากชาดก 50 เรื่อง และทำการตรวจสอบ เทียบเคียงความถูกต้องของอักขระบาลีอักษรโรมันกับบาลีอักษรไทย ทั้งจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ ฉบับมหาจุฬา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) และพจนานุกรมบาลี - ไทย
3. สอบทานความถูกต้องของการปริวรรตจนได้ฉบับบาลีอักษรไทยที่สมบูรณ์ถูกต้องแล้วดำเนินการแปลเป็นภาษาไทย โดยเทียบเคียงสำนวนจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2549 และพจนานุกรมบาลี - ไทย
4. สอบทานทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยจากผู้เชี่ยวชาญทางภาษาบาลีแล้วนำข้อบกพร่องที่ได้จากการปริวรรตและสอบทานทั้งหมดมาทำเป็นเชิงอรรถ
5. เปรียบเทียบความแตกต่าง ความสอดคล้องด้านตัวละคร สำนวนภาษา และลีลาการแต่ง ระหว่างปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่กับปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ และฉบับล้านนา ปริวรรตโดย พิชิต อัครนิจ
6. สรุปผลการวิจัยพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. การปริวรรต ตรวจชำระ และแปลปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่
ปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 - 20 จำนวน 10 เรื่องนั้น ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตจากบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย พร้อมทั้งชำระในรูปแบบเชิงอรรถและทำการ

แปลตามหลักการแปลโดยอรรถ โดยผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างชาดกลำดับที่ 1 เรื่องที่ 11 คือ สุธนชาดก ที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรต ตรวจชำระ และแปล สรุปรวบรวมเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1.1 การปริวรรตและชำระบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย

กุโธ นุ ตฺว อากจฉลิลิ ลุททกาทิ อิทิ สตถา เซตวเน วิหรนโต เอกิ อุกกณจตภิกขุ อารพภ กเถสิ.

อเถกทิวสั กิโร โส ภิกขุ คามะ ปิณฑาย จรณโต อุตตมรูปธโร เอกิ อิตถิ ทิสวา ปฏิพทจจิตโต หุตวา ตโต นินตติตวา เอกิ อนนตํ ปตตํ จเปตวา อโธมโหเยว นิสสิทติ. อถสส ภิกขุโน สหายกา ตํ ภิกขุ ทิสวา ปุจฉิสสุ อวูโส กิ ตุมหากํ อผาสุกํ อตถิตติ. โส ภิกขุ อาห น อตถิ เม อวูโส อณฺณ กิลฺลิจิ อผาสุกํ อปิ จาหํ คามะ ปิณฑาย จรณโต อุตตมรูปธโร เอกิ อิตถิ ทิสวา ปฏิพทจจิตโต หุตวา ตาย อิตถียา อุกกณจโตเมหิตติ. ตสส วณฺณํ สุตวา เต ภิกขุ อเนกปริยาเยน โอวทหนตปิ ตสส อนภริตํ วุปสมะตุ อสภโกณฑา ภควโต ลชชาย คนฺตุ อากมเวย ตํ ภิกขุ ธรรมสา มิโน สตถุสส สนตํ อานตวา วทิสสุ อญฺญ ภิกขุ ญนเต ตุมหากํ สาสนะน อภริโต โหติ สาธุ ไซ วต ญนเต ยถายํ ภิกขุ ตุมหากํ สาสนะน อภริโต ภเวยย ตถา มยญจาปิ ธรรมํ สุนาม เหว อมเหสุ กรุณายมาโน ตถเจว โอวทตฺถ ธรรมญจ เทเสตุ ภควาติ. อถ สตถา ตํ ปุจฉิ สจจํ กิโร ตฺว ภิกขุ อุกกณจโตสสิติ.

1.2 การแปลบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย

พระศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ ในพระเชตวัน ทรงปรารภ ภิกษุผู้กระสันขึ้น แล้ว รูปหนึ่ง จึงตรัสพระคาถานี้ ว่า กุโธ นุ ตฺว อากจฉลิลิ ลุททกาทิ ดังนี้ เป็นต้น

ได้ยินว่า ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุนั้น เทียวบิณฑบาตในบ้าน เห็นหญิงรูปงามคนหนึ่ง เป็นผู้มั่งคั่งปฏิบัติแล้ว กลับจากที่นั่นแล้ว วางบาตรไว้ข้างหนึ่ง นั่งก้มหน้าอยู่ที่เดียว ๆ ครั้งนั้น สหายทั้งหลาย ของภิกษุนั้น เห็นภิกษุนั้นแล้ว จึงถามว่า ดูกรท่านผู้มีอายุ ท่านไม่มีความสบายหรือ ๆ ภิกษุนั้น กล่าวตอบว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ผมไม่มีความไม่ผาสุกอย่างอื่นหาได้ แต่ว่า ผมเดินบิณฑบาตในหมู่บ้าน เห็นหญิงคนหนึ่ง มีรูปงาม มีจิตปฏิบัติแล้ว จึงกระสันถึงหญิงนั้น ๆ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านั้น ฟังคำของเธอแล้ว แม้กล่าวสอนโดยอเนกปริยาย ก็ไม่อาจให้ความไม่ยินดียิ่งของเธอสงบได้ จึงนำภิกษุนั้น ผู้ไม่ปรารถนาจะไป เพราะละอายต่อพระผู้มีพระภาคไปสำนักพระศาสดา ผู้ธรรมสามี กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้ ไม่ยินดีในศาสนาของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นการดีหนอ ภิกษุนี้ ฟังเป็นผู้ยินดีในศาสนาของพระองค์ โดยประการใด แม้ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะฟังธรรม โดยประการนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระกรุณาในข้าพระองค์ทั้งหลาย จงทรงสั่งสอนภิกษุนั้นและ จงทรงแสดงธรรมเถิด ๆ ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ ได้ยินว่า เธอกระสันขึ้นแล้วจริงหรือ ๆ

2. เปรียบเทียบปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่กับปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ และฉบับล้านนา ด้านตัวละคร สำนวนภาษา สติการแต่ง

จากการศึกษาปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการปริวรรต ตรวจชำระ และแปลแล้ว จึงได้ทำการศึกษเปรียบเทียบกับฉบับหอสมุดแห่งชาติและฉบับล้านนา ด้านตัวละคร สำนวนภาษา และสติการแต่ง ผลการเปรียบเทียบสรุปได้ดังนี้

2.1 เปรียบเทียบด้านตัวละคร

ลำดับที่ 1 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 ชื่อเรื่อง สุธนชาดก เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ จะเป็นชื่อสุธน มากกว่าสุณู ด้านตัวละคร พระเอกของเรื่องก็คือ สุธน (โพธิสัตว์) นางเอกคือ นางมโนห์รา ผู้คอยให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนก็คือ พระเจ้าอาทิจวงสะ ผู้เป็นพระราชบิดา และพระนางจันทาเทวีผู้เป็นพระมารดา ส่วนอมนุษย์นั้นประกอบด้วยยักษ์ ลิง และท้าวสักกะ **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 2 ชื่อเรื่อง สุธนชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุธนกุมาร นางเอกคือ นางมโนห์ราตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าอาทิจวงสะ นางจันทาเทวี ท้าวทุมราช กัสสปฤๅษี นายพรานบุณทริก บุโรหิต อมนุษย์คือ ท้าวสักกะ และนาคราช **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 3 ชื่อเรื่อง สุธนชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุธนกุมาร นางเอกของเรื่องคือ นางมโนห์ราเทวี โดยมีพระญาอาทิจวงสะ ผู้พระราชบิดา และพระนางจันทเทวี พระราชมารดา คอยสนับสนุนช่วยเหลือ ตัวประกอบของเรื่องคือ บุโรหิต พราหมณ์ นายพรานบุณทริก พระญาทุมมราช ,นางกสินารี เจ้ารัส (ฤๅษี) ส่วนอมนุษย์ประกอบด้วย พระญานาคขัมพจิตตะ และท้าวสักกะ

ลำดับที่ 2 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 12 ชื่อเรื่อง นรชีวะชาดก พระเอกของเรื่อง คือ นรชีวะโพธิสัตว์ มีพระราชาพระนามว่าอานันทะผู้เป็นพระราชบิดา (ไม่ปรากฏพระมารดา) นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ ช่างซ่อมรถ นายพรานล่าเนื้อ นายพรานล่านก ช่างกลบ กุฎุมพี กัปกวาดิข และอมนุษย์คือ ยักษ์และกุมเทวดา **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 25 ชื่อเรื่อง นรชีวะชาดก พระเอกของเรื่องคือ นรชีวะโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ส่วนบิดา มารดาของพระเอกนั้นเป็นสามัญชน ตัวประกอบคือเศรษฐี อมนุษย์คือท้าวสักกะเทวราช **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 26 ชื่อเรื่อง นรชีวะชาดก พระเอกของเรื่องคือ นรชีวะกุมมาร พ่อแม่ของพระโพธิสัตว์หรือพระเอกเป็นสามัญชน ตัวประกอบของเรื่องคือเศรษฐี ส่วนอมนุษย์คือท้าวสักกะ

ลำดับที่ 3 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 13 ชื่อเรื่อง ทสปัญหาวีสะชนชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุวรรณกุมารโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ มีพระราชาพระนามว่าพรหมทัต เป็นพระราชบิดา นางบริจาริกาเป็นมารดา และมีพระเทวีของพระเจ้าพรหมทัต นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ เพชฌฆาต อำมาตย์ พราหมณ์ คฤหบดี ส่วนอมนุษย์คือเทพบุตร **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 15 ชื่อเรื่อง สุวรรณกุมารชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุวรรณกุมารโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ส่วนพระราชบิดาและพระราชมารดา

ของพระเอกนั้นคือ พระราชาพระนามว่ามหาภัตตราชและพระนางจันทาเทวี ตัวประกอบคือบุตรเศรษฐี พ่อค้า พระเจ้าสิงหลราช อมนุษย์คือท้าวสักกเทวราช **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 31 ชื่อเรื่อง สุวรรณกุมารชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุวรรณกุมาร มีพระญาพรหมทัตต์ และพระนางสุวณณคัมภี เป็นพระบิดา พระมารดา นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือพวกฆ่าคน (เพชฌฆาต)

ลำดับที่ 4 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 14 ชื่อเรื่อง สรุปราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระราชาพระนามว่าสรุปราช นางเอกของเรื่องคือ พระเทวีพระนามว่าสุนทรี ตัวประกอบของเรื่องคือ สุนทรกุมาร อำมาตย์ ส่วนอมนุษย์คือยักษ์ และท้าวสักกเทวราช **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 26 ชื่อเรื่อง สรุปราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระเจ้าสรุปราช นางเอกของเรื่องคือพระนางสุนทรี ตัวประกอบคือสุนทรราชกุมาร อมนุษย์คือท้าวสักกะและยักษ์ **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 44 ชื่อเรื่อง สรุปราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระญาสรุปราช นางเอกของเรื่องคือพระนางสุนทรี ตัวประกอบของเรื่องคือสุนทรกุมาร อมนุษย์คือท้าวสักกะ และอินทียักษ์

ลำดับที่ 5 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 15 ชื่อเรื่อง กัมพลราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ คหบดีบุตรโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าสาเกต อำมาตย์ พระโกณฑัญญเถระ พระมเหสี เสนาบดี สรณังกรพระผู้มีพระภาค ส่วนอมนุษย์ไม่ปรากฏ **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 37 ชื่อเรื่อง นรชิวกฐินทานชาดก พระเอกของเรื่องคือนรชิวโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบคือพระราชาพระนามว่าอานันทะ นายช่างทำรถ นายพรานเนื้อ นายพรานนก นายช่างกลบกลบ นายกุมภมณี เศรษฐีผู้บริจาค แหวน กุมารผู้บริจาคอุณหิสี นางกุลธิดาผู้บริจาคผ้า **ฉบับล้านนา** ไม่มีปรากฏเกี่ยวกับเรื่องนี้

ลำดับที่ 6 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 16 ชื่อเรื่อง โคปาลกสาธชาดก พระเอกของเรื่องคือ ธรรมราชกุมาร นางเอกของเรื่องคือวิมลลาเทวี ตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าธรรมราช ส่วนอมนุษย์คือท้าวสักกะและเทวดา **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 24 ชื่อเรื่อง ธรรมราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระเจ้าธรรมราช นางเอกของเรื่องคือวิมลลาเทวี อมนุษย์คือ ท้าวสักกะ **ฉบับล้านนา** ไม่มีปรากฏเกี่ยวกับเรื่องนี้

ลำดับที่ 7 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 17 ชื่อเรื่อง สิริจุฑามณีราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระราชาพระนามว่าสิริจุฑามณี นางเอกของเรื่องคือพระมเหสีพระนามว่าปทุมวดี ตัวประกอบของเรื่องคือ จันทกุมาร อำมาตย์ ยาจก ส่วนอมนุษย์คือท้าวสักกะ ยักษ์ และช้างมงคลชื่อบุณฑริก **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 7 ชื่อเรื่อง สิริจุฑามณีชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระราชาพระนามว่าสิริจุฑามณี นางเอกของเรื่องคือพระนางปทุมวดี ตัวประกอบของเรื่องคือ จันทกุมาร อมนุษย์คือท้าวสักกะและยักษ์ **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 48 ชื่อเรื่อง สิริจุฑามณีชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระญาสิริจุฑามณี นางเอกของเรื่องคือ นางปทุมวดี ตัวประกอบของเรื่องคือ จันทกุมาร อมนุษย์คือ ช้างบุณฑริก พระอินทร์ และยักษ์

ลำดับที่ 8 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 18 ชื่อเรื่อง อัญชลบริหารชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุธจิริ พรหมณีนางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ ท้าวสักกะ **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 14 ชื่อเรื่อง มหาสุรเสนชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระเจ้ามหาสุรเสน นางเอกของเรื่องคือ วิชุลตาเทวี ตัวประกอบของเรื่องคือ วรโชติกุมาร สุจิตอำมาตย์ อมนุษย์คือ ท้าวสักกะ **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 47 ชื่อเรื่อง มหาสุรเสนชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระญามหาสุรเสน นางเอกของเรื่องคือ มเหสีวิชุลตา ตัวประกอบของเรื่องคือ สุจิตอำมาตย์ อมนุษย์คือ พระอินทร์

ลำดับที่ 9 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 19 ชื่อเรื่อง สิริวิบุลยิตติราชชาดก พระเอกของเรื่องคือ สิริวิบุลยิตติราชกุมาร นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ พระราชาพระนามว่ายศกิตติ พระเทวีพระนามว่าสิริมติ อำมาตย์ ส่วนอมนุษย์คือ ท้าวสักกะ จันทิมเทพบุตร สุธิเทพบุตร และพระยานาคราช **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 5 ชื่อเรื่อง สิริวิบุลยิตติชาดก พระเอกของเรื่องคือ พระเจ้าสิริวิบุลยิตติ นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้ายศกิตติ สิริมติอัครมเหสี พระเจ้ากฤษราช นายโจรฆาต **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 30 ชื่อเรื่อง สิริวิบุลยิตติชาดก พระเอกของเรื่องคือ สิริวิบุลยิตติราช นางเอกของเรื่องไม่ปรากฏ ตัวประกอบของเรื่องคือ พระญายศกิตติ พระเทวีสิริมติ กฤษราช พรานป่า

ลำดับที่ 10 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 20 ชื่อเรื่อง สัตตธนูชาดก พระเอกของเรื่องคือ สัตตธนูโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องคือ พระนางจิริปภา ตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าพรหมทัต พระนางเกสนี นางกรณวดี เสวกกุมาร พระเจ้าเสท พระเทวีปทุมคัพภา นางปทุมอำมาตย์ นางปริจาริกาทาสี พระเจ้ามหาปณณาท เศรษฐี ส่วนอมนุษย์คือ ท้าวเวสสุวรรณ กัณธารักษ์ และมามณิกกะ **ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นเรื่องที่ 3 ชื่อเรื่อง สุธนุชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุธนุโพธิสัตว์ นางเอกของเรื่องคือ พระนางจิริปภา ตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าพรหมทัต พระนางเกสนี นางกรณวดี เสวกกุมาร นางปทุม พระยามหาปนาทราช อมนุษย์คือ นางพาชีชรา มามณิกกะอิศวรราช และกัณธารักษ์ **ฉบับล้านนา** เป็นเรื่องที่ 2 ชื่อเรื่อง สุธนุชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุธนุกุมาร นางเอกของเรื่องคือ นางจิริปภา ตัวประกอบของเรื่องคือ พระญาพรหมทัต นางเกสนีเทวี เสตราชา นางปทุมวดี นางค่อม นางอัญชวดี นางกรณวดี อมนุษย์คือ มามณิกกะ ชาติาขินียักษ์ และกัณธารักษ์

2.2 เปรียบเทียบด้านสำนวนภาษา

จากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้สำนวนภาษาเกี่ยวกับการดำเนินเนื้อเรื่องทั้ง 3 ฉบับแล้วนั้น พบว่า ฉบับเชียงใหม่เป็นการใช้สำนวนภาษาที่เป็นบาลีล้วน ดำเนินเนื้อเรื่องส่วนที่เป็นอดีตหรือชาดกเป็นภาษาบาลีว่า อดีตเต ภิกขเว เป็นต้น ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตตรวจชำระ ให้เป็นไปตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย และได้แปลเป็นสำนวนภาษาแบบการแปลพระธรรมบททั่วไป ซึ่งฉบับหอสมุดแห่งชาติก็ได้

ดำเนินเนื้อเรื่องโดยใช้สำนวนภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ ใช้สำนวนภาษาด้วยคำว่า อติเต ฤิกขเว เป็นต้นเหมือนกัน จะต่างกันตรงที่ ได้ยกเฉพาะภาษาบาลีมาเพียงประโยคสั้น ๆ นอกนั้นจะเป็นการใช้สำนวนภาษาไทยดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปจนจบ ส่วนฉบับล้านนานั้น ได้ใช้สำนวนภาษาบาลีและแปลเป็นสำนวนภาษาไทยพื้นเมือง ที่เรียกกันว่า ภาษาถิ่นล้านนานั้นเอง เป็นการแปลสำนวนนิสัย คือการแปลยกศัพท์บาลีขึ้น ตามด้วยการแปลเป็นภาษาถิ่นล้านนา กล่าวได้ว่า ปัญญาสชาดกฉบับล้านนามีการใช้สำนวนภาษาที่แตกต่างจากฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจน

2.3 เปรียบเทียบด้านลีลาการแต่ง

จากการศึกษาเปรียบเทียบด้านลีลาการแต่งเกี่ยวกับการดำเนินเนื้อเรื่อง ปัจจุบัน ทั้ง 3 ฉบับแล้ว พบว่า ฉบับเชียงใหม่เป็นการแต่งด้วยภาษาบาลีล้วน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการปริวรรต และตรวจชำระ ตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย การแต่งปัญญาสชาดกฉบับเชียงใหม่ เป็นการแต่งด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ เหมือนกับอัมมปัทฏฐกถา และแปลเป็นสำนวนภาษาไทยโดยผู้วิจัย สำนวนเช่นเดียวกับพระอัมมปัทฏฐกถาแปล ในหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งผู้วิจัยได้แปลตามสำนวนภาษาบาลีที่ปริวรรตและตรวจชำระแล้ว นับว่าเป็นลีลาการแต่งที่ง่าย ๆ ในรูปประโยคหรือวาทะที่ง่าย ๆ และเรียงประโยคที่ไม่ยากและไม่สลับซับซ้อน การดำเนินเนื้อเรื่องในปัจจุบันแต่ละชาดกนั้น สอดคล้องกับคาถาที่ได้ตั้งไว้ในนิกเขปบทเบื้องต้น จะเริ่มต้นที่บทคาถาด้านเรื่อง เรียงตามลำดับชาดกทั้ง 10 เรื่อง ดังตัวอย่างเช่น สุนชชาดก ความว่า กุโธ นุ ตวั อาคจณสิ ลุททกาติ อิทํ สตถา เขตวเน วิหรนโต เอกํ อุกกณจิตติภิกขุ อารพภ กเถสิ ฯ ต่อจากนั้นก็ดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปจนจบ อเถกทิวสํ กิร โส ภิกขุ คาเม ปินทาย จรณโต อุตตมรูปธโร เอกํ อิตถิ ทิสวา ปฏีพทจจิตโต หุตวา ตโต นีวตติตวา เอกํ อนนฺตํ ปตฺตํ รเปตวา อโหมโขเยว นิสิตี ฯ

ฉบับหอสมุดแห่งชาติและฉบับล้านนาที่ผู้วิจัยได้นำมาเปรียบเทียบนั้น จะเห็นว่า ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีการแต่งรูปประโยคที่เป็นภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ ต่างกันตรงที่เดินเรื่องด้วยภาษาบาลีเพียงประโยคต้น ๆ เท่านั้น ต่อจากนั้นจะเป็นการเดินเรื่องด้วยการแปลเป็นสำนวนภาษาไทยไปจนจบ ดังตัวอย่าง เช่น เรื่อง สุนชชาดก ความว่า กุโธ นุ อาคจณสิ ลุททกาติ อิทํ สตถา เขตวเน วิหรนโต เอกํ อุกกณจิตติภิกขุ อารพภ กเถสิ ฯ สตถา สมเด็จพระบรมครู เมื่อเสด็จอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงพระปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง ให้เป็นมูลเหตุ ได้ตรัสเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า กุโธ นุ อาคจณสิ ลุททก ดังนี้ เป็นต้น ฯ ส่วนฉบับล้านนานั้น เป็นการแต่งการดำเนินเนื้อเรื่องที่เป็นปัจจุบันเหมือนกับฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติ โดยมีนิกเขปบทเหมือนกัน ต่างกันตรงที่การแปลเป็นภาษาไทย ซึ่งฉบับล้านนาเป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนา และแปลเป็นสำนวนนิสัย คือ แปลยกศัพท์ตลอดจนจบเรื่อง โดยเฉพาะชาดกลำดับที่ 1 เรื่อง สุนชชาดก เป็นการแต่งภาษาบาลีที่มีการแสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าก่อนที่จะแต่งนิกเขปบทเช่นกับชาดกเรื่องอื่น ๆ ความดังกล่าวว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส

นมสัสติวา ตีโลกคัค สสทณมมคณุตตม กายวาจาเมเนหิ อนตรายวิฆาตตลัม ปณณาสชาตกานัม หิ กริสฺสามิ อตลัม ปุณณํ ตสฺมา หิ นิสาเมถ สารโว กุสลาทิกาทิ ฯ ต่อจากนั้นแต่งบทนิกเชบพทตามลำดับ นับว่าเป็นการแต่งที่แตกต่างจากชาดกฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติที่ได้นำมาเปรียบเทียบด้านลีลาการแต่งอย่างชัดเจน

อภิปรายผล

1. การปริวรรตและชำระบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทย ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตและชำระ ดังตัวอย่าง ดังนี้ กุโธ นุ ตวํ อาคจฺฉสิ ลุทฺทกาติ อิทํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺจตฺถิกขุ อารพฺภา กเถสิ.

อเถกทิวสํ กิร โส ภิกฺขุ คาเม ปิณฺฑาย จรณฺโต อุตฺตมรูปธํ เอกํ อิตฺถิํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ตโต นิวตฺติตฺวา เอกํ อนตํ ปตฺตํ จเปตฺวา อโธมุโขเยว นิสฺสีทิ. อถสฺส ภิกฺขุโน สหายกา ตํ ภิกฺขุ ทิสฺวา ปุจฺฉิสฺสุ อาวุโส กิํ ตุมหากํ อฆาสุกํ อตฺถิตฺติ. โส ภิกฺขุ อาห น อตฺถิ เม อาวุโส อญฺญกิญฺจิ อฆาสุกํ อปี จาหํ คาเม ปิณฺฑาย จรณฺโต อุตฺตมรูปธํ เอกํ อิตฺถิํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ตาย อิตฺถิยา อุกฺกณฺจโตมฺหิตฺติ. ผลจากการปริวรรตบาลีอักษรโรมันเป็นบาลีอักษรไทยนี้ นับเป็นการปริวรรตและชำระถูกต้องตามแบบหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และทำให้ทราบต้นฉบับสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามานะ มุนีวโร (กลมกลาง) ได้ศึกษาปัญญาสาตกเรื่องที่ 1 - 7: การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ พบว่า ฉบับตัวเขียน มีอยู่มากมายในหอสมุดแห่งชาติ และวัดต่าง ๆ ทำให้ได้ทราบต้นฉบับ การจาร เนื้อหา ความนิยมที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งตัวเขียนฉบับโบราณเดิมสันนิษฐานว่าได้สูญหายไป คงอยู่แต่ฉบับตัวเขียน 2 ประเภทคือ ฉบับตัวเขียนที่ไม่มีประวัติการจาร และฉบับตัวเขียนที่มีประวัติการจารปัญญาสาตกเป็นชาดกนอกนิบาต ในส่วนที่เป็นฉบับตัวเขียนโบราณ ภาษาบาลี อักษรขอมที่จารต่อกันมาในประเทศไทย ยังไม่มีใครปริวรรตตรวจสอบชำระเป็นภาษาบาลี อักษรไทย มีแต่ฉบับแปลไทยของหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นฉบับหลักในการศึกษา และมีวรรณคดีไทยที่นำเรื่องชาดกบางเรื่องมาดัดแปลงนำเสนอ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ (สมุทรโฆษชาดก) สุณนมโนห์รา (สุณนกุมารชาดก) ซึ่งเป็นที่นิยมชมชอบของคนไทยทุกยุคสมัย (พระมหามานะ มุนีวโร (กลมกลาง), 2546)

2. เปรียบเทียบด้านตัวละคร ยกตัวอย่าง ลำดับที่ 1 ฉบับเชียงใหม่ เรื่องที่ 11 ชื่อเรื่อง สุณนชาดก เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นชื่อสุณ มากกว่าสุณ ด้านตัวละคร พระเอกของเรื่องก็คือสุณ (โพธิสัตว์) นางเอกคือ นางมโนห์ราผู้คอยให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนก็คือ พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ผู้เป็นพระราชบิดา และพระนางจันทาเทวีผู้เป็นพระมารดา ส่วนอมมุขย์นั้นประกอบด้วยยักษ์ ลิง และท้าวสักกะ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เป็นเรื่องที่ 2 ชื่อเรื่อง สุณชาดก พระเอกของเรื่องคือ สุณกุมาร นางเอกคือ นางมโนห์ราตัวประกอบของเรื่องคือ พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ นางจันทาเทวี ท้าวทุมราช กัสสปฤๅษี นายพรานบุญทริก ปุโรหิต อมมุขย์คือ ท้าวสักกะ และนาคราช ฉบับล้านนา เป็นเรื่องที่ 3 ชื่อเรื่อง สุณชาดก พระเอกของเรื่องคือ

สุนทรมาร นางเอกของเรื่องคือ นางมโนราห์เทวี โดยมีพระญาอาทิจจวงสา ผู้พระราชบิดา และพระนางจันทเทวี พระราชมาดา คอยสนับสนุนช่วยเหลือ ตัวประกอบของเรื่องคือ บุโรหิต พราหมณ์ นายพรานปุนทริก พระญาทุมมราช นางกสินารี เจ้ารส (ฤๅษี) ส่วนอมนุษย์ ประกอบด้วย พระญานาคขัมพจิตตะ และท้าวสักกะ ผลการวิจัยพบว่า ตัวละครที่เด่นก็คือ พระโพธิสัตว์นั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับสืบทอด ธรรมชาติ ที่ว่าชาดกเป็นเรื่องราวของพุทธเจ้าในอดีตชาติ เรียกว่า พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์ เรื่องราวดังกล่าวนี้มีในพระสูตรต้นตปิฎก คัมภีร์ พุทธศาสนาฝ่ายหินยานและมหายาน และวรรณกรรมทั้งที่เป็นแบบฉบับและท้องถิ่น วรรณคดี และวรรณกรรมชาดกที่มีอยู่จำนวนมากนี้ ผู้แต่งได้สร้างสรรค์เอาไว้ด้วยมีจุดมุ่งหมายที่จะ เทิดทูนพระพุทธรูปและถ่ายทอดคติธรรมเพื่อผู้อ่านผู้ฟังจะได้นำไปปฏิบัติ อีกทั้งมีคุณค่า ทางด้านคติธรรม สังคมวัฒนธรรม และสุนทรียภาพ (สืบทอด ธรรมชาติ, 2542)

3. เปรียบด้านสำนวนภาษา จากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้สำนวนภาษาทั้ง 3 ฉบับแล้วนั้น พบว่า ฉบับเชียงใหม่เป็นการใช้สำนวนภาษาที่เป็นบาลีล้วน ดำเนินเนื้อเรื่อง ส่วนที่เป็นอดีตหรือชาดกเป็นภาษาบาลีว่า อดีต ฤๅษเฐ เป็นต้น ซึ่งฉบับหอสมุดแห่งชาติก็ได้ ดำเนินเนื้อเรื่องโดยใช้สำนวนภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ ใช้สำนวนภาษาว่า อดีต ฤๅษเฐ เป็นต้น จะต่างกันตรงที่ได้ยกเฉพาะภาษาบาลีมาเพียงประโยคสั้น ๆ ส่วนฉบับล้านนานั้น ได้ใช้สำนวนภาษาบาลีและแปลเป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนา กล่าวได้ว่า ปัญญาสาชดกฉบับ ล้านนามีการใช้สำนวนภาษาที่แตกต่างจากฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติซึ่งจะเห็นได้ อย่างชัดเจน สอดคล้องกับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวถึงต้นกำเนิดของ ปัญญาสาชดกว่า พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เอานิทานในพื้นที่เมืองแต่งเป็นชาดกแต่แต่งตาม แบบอย่างหนังสือเก่า พระคัมภีร์จนได้แต่งมาก่อน แต่งเมื่อราว พ.ศ. 2000 ถึง 2200 ปี (กรมศิลปากร, 2552) ดังนั้นการใช้สำนวนภาษาบาลีค่อนข้างจะเหมือน ๆ กัน จะมีแตกต่าง เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4. เปรียบเทียบด้านลีลาการแต่ง จากการศึกษาเปรียบเทียบด้านลีลาการแต่งเกี่ยวกับการดำเนินเนื้อเรื่องปัจจุบัน ทั้ง 3 ฉบับแล้ว พบว่า ฉบับเชียงใหม่เป็นการแต่งด้วยภาษาบาลี ล้วน ซึ่งผู้วิจัยได้ปริวรรต และตรวจชำระ ตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรของการ ศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เป็นการแต่งด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ เหมือนกับธัมมปทีฎฐกถา นับว่าเป็นลีลาการแต่งในรูปประโยคที่ง่าย ๆ และเรียงประโยคที่ไม่ยากและไม่สลับซับซ้อน ดังตัวอย่างเช่น สุนทราชาดก ความว่า กุโธ นู ตว อากจณสิ ลุททกาทิ อิห สดธา เขตวเน วิหรนโต เอก อุกกณจิตติภขุ อารพก กเถสิ ฯ ต่อจากนั้นก็ดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปจนจบ อเถกทิวสสิ กิร โส ฤๅษุ คาเม ปินทาย จรณโต อุตตมรูปธโร เอก อิตถิ ทิสวา ปฎิพพจจิตโต หุตวา ตโต นิวัตติตวา เอก อนตํ ปตตํ รเปตวา อโธมุโขเยว นิสสิทิ ฯ

ฉบับหอสมุดแห่งชาติและฉบับล้านนาที่ผู้วิจัยได้นำมาเปรียบเทียบนั้น จะเห็นว่า ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีการแต่งรูปประโยคที่เป็นภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ ต่างกัน

ตรงที่เดินเรื่องด้วยภาษาบาลีเพียงประโยคต้น ๆ เท่านั้น ดังตัวอย่าง เช่น เรื่อง สุธนชาตก ความว่า กูโต นุ อคจฺจสิ ลุทฺธกาติ อิทํ สุตถา เขตฺวเน วิหรนโต เอกํ อุกฺกณฺจิตฺกิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ ฯ ดังนี้ เป็นต้น ฯ ส่วนฉบับล้านนานั้น เป็นการแต่งการดำเนินเนื้อเรื่องที่เป็นปัจจุบัน เหมือนกับฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติ ต่างกันตรงที่การแปลเป็นภาษาไทย ซึ่งฉบับล้านนาเป็นสำนวนภาษาถิ่นล้านนา โดยเฉพาะชาดกลำดับที่ 1 เรื่อง สุธนชาตก เป็นการแต่งภาษาบาลีที่มีการแสดงความอ่อนน้อมพระพุทธเจ้าก่อนที่จะแต่งนิกเขปบทเช่นกับชาดกเรื่องอื่น ๆ ความดังกล่าวว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นมสฺสิตฺวา ติโลกคฺคํ สสฺสทฺมมคฺคณฺตมํ กายวาจาเมหิ อนฺตรายวิฆาตตถํ ปญฺญาสชาตกาณํ หิ กริสฺสามิ อตฺถํ ปุณฺณํ ตสฺมา หิ นิสฺมาเมถ สาธโว กุสลาทิกาทิ ฯ ต่อจากนั้นแต่งบทนิกเขปบทตามลำดับ นับว่าเป็นการแต่งที่แตกต่างจากชาดกฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติอย่างชัดเจน สอดคล้องกับสมบัติ จำปาเงิน ได้กล่าวถึงชาดกว่า เป็นเรื่องเก่าแก่มาก่อนพุทธกาล เช่น ในชาดกขึ้นต้นว่า อติเต ภูตปุพฺพํ เรื่องเคยมีมาแล้ว เคยเกิดมาแล้ว ข้อที่น่าสังเกตตามเรื่องแสดงถึงชีวิตและความ เป็นอยู่ที่ไม่เหมือนกับครั้งพุทธกาล (สมบัติ จำปาเงิน, 2541) ดังนั้น การแต่งชาดกจึงได้รับ อิทธิพลหรือแนวคิดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษาเปรียบเทียบปัญญาสชาดกทั้ง 3 ฉบับ ได้พบองค์ความรู้ใหม่ คือ วรรณกรรมปัญญาสชาดกถูกเขียนขึ้นเพื่อสื่อหรือถ่ายทอดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายต่อคนทุกระดับชั้น เรียกว่าใช้สื่ออันเป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมผ่าน ทางสื่อคือบทบาทการดำเนินชีวิตบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์และบุคคลที่เกี่ยวข้อง กับพระโพธิสัตว์ กล่าวคือบทบาทการดำเนินชีวิตเหล่านี้เสมือนเป็นภาพสะท้อนการกระทำ กรรมทั้งดีและชั่ว ซึ่งผู้กระทำความกรรมจะต้องได้รับผลกรรมนั้น ส่วนจะได้รับผลกรรมมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับระดับเหตุปัจจัยแห่งเจตนาของผู้กระทำนั้น ๆ การให้วัตถุนานด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ ย่อมมีอานิสงส์มากส่งผลให้ผู้ทำสมบุรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติต่าง ๆ เช่น พระโพธิสัตว์ที่ เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชา คหบดีหรือเศรษฐีสมบุรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ อันเป็นโลกียะก็ด้วยอานิสงส์การบำเพ็ญทานต่าง ๆ ในอดีตชาติ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ปัญญาสชาดก คือ ชุมมนุสนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในประเทศไทยแต่โบราณ 50 เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้เป็นภาษามคธ เมื่อพุทธศักราชประมาณ 2000 - 2200 อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนี้พากันไปศึกษาเล่าเรียนแต่ลังกาทวีปมีความรู้ ภาษามคธแตกฉาน จึงแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมืองของตน การเปรียบเทียบด้าน ตัวละครส่วนมากตัวพระเอกจะเป็นพระโพธิสัตว์ ตัวละครอื่น ๆ ในแต่ละเรื่องมีความแตกต่าง

กันบ้างเล็กน้อย การใช้สำนวนภาษาฉบับเชียงใหม่เป็นการใช้สำนวนภาษาที่เป็นบาลีล้วน ฉบับหอสมุดแห่งชาติก็ได้ดำเนินเนื้อเรื่องโดยใช้สำนวนภาษาบาลีเหมือนกับฉบับเชียงใหม่ ส่วน ฉบับล้านนาได้ใช้สำนวนภาษาบาลีและแปลเป็นสำนวนถิ่นล้านนา ด้านลีลาการแต่งฉบับ เชียงใหม่เป็นการแต่งด้วยภาษาบาลีล้วน ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีการแต่งรูปประโยคที่เป็นภาษา บาลีเดินเรื่องด้วยภาษาบาลีเพียงประโยคต้น ๆ เท่านั้น ส่วนฉบับล้านนานั้นเป็นการแต่ง เหมือนกับฉบับเชียงใหม่และฉบับหอสมุดแห่งชาติต่างกันตรงที่ฉบับล้านนานั้นเป็นสำนวน ภาษาถิ่นล้านนา **ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย** 1) ควรมีการนำหลักธรรม คติธรรมจากปัญญาส ชาดกไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จากการศึกษา พบว่า ตัวละครในปัญญาสชาดกฉบับ เชียงใหม่ สะท้อนคุณค่าของปัญญาสชาดกแสดงให้เห็นถึงวิธีการขัดเกลาทางศีลธรรมโดยมีหลัก ธรรมคือการกระทำและผลของการกระทำอันเป็นหัวใจสำคัญของการนำเสนอชาดกดังกล่าว ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 2) ควรนำปัญญาสชาดกไปเป็นหลักสูตร ในการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ในล้านนา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางด้านภาษา และเห็นคุณค่าของวรรณกรรม โดยเฉพาะด้านศีลธรรมมากยิ่งขึ้น 3) ควรนำเรื่องชาดกเหล่านี้มาถ่ายทอดผ่านสื่อทาง เทคโนโลยี โดยสร้างเป็นภาพยนตร์แอนิเมชันภาพเคลื่อนไหวหรือเขียนการ์ตูนเป็นต้น เพื่อเป็น เครื่องมือช่วยปลูกจิตสำนึกคุณธรรมในสังคมเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่พึงปรารถนาในอนาคต **ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย** ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรทำวิจัยให้ครบทั้ง 50 ชาดกโดยแยก ทำการศึกษาวิจัย ถ้าทำการศึกษาวิจัยในระดับปริญญาเอก ควรทำการศึกษาวิจัยอย่างน้อย 10 ชาดกขึ้นไปโดยเฉพาะหัวข้อที่น่าสนใจคือ ศึกษาวิเคราะห์หรือศึกษาเปรียบเทียบปัญญาสชาดก ฉบับนี้กับปัญญาสชาดกฉบับอื่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาบาลี สำนวนภาษาที่ใช้และการแปล รวมถึงข้อแตกต่างเกี่ยวกับการดำเนินเรื่อง เป็นต้น ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษา วิชาการทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2552). *ปัญญาสชาดก: ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). *ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย*. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง.
- พระธรรมปิฎก. (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.

- พระมหามานะ มุนีวิโส (กลมกลาง). (2546). ปัญญาสชาตกรเรื่องที่ 1-7: การตรวจชำระและ
ศึกษาเชิงวิเคราะห์. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี*.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิชิต อัครนิมิต และคณะ. (2541). ศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาตฉบับล้านนาไทย. ใน *โครงการ
ปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมบัติ จำปาเงิน. (2541). *นิบาตชาดก ฉบับภาษาสยาม*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สืบพงศ์ ธรรมชาติ. (2542). *วรรณคดีชาดก*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุภาพรณ ญ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งใน
ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2556). *วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนา*. เรียกใช้เมื่อ 1 สิงหาคม 2562
จาก <http://203.146.129.236/~mbu/philology/index.php>
- Padmanabh S.Jaini. (1983). *PAÑÑĀSA JĀTAKA OR ZIMME PAÑÑĀSA*. Trowbridge:
Redwood Burn Limited.